

УДК 330. 322

Р.Ю. Тормосов,

канд. екон. наук, доцент, Київський національний університет будівництва і архітектури

КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ ДЖЕРЕЛ ФІНАНСУВАННЯ МУНІЦИПАЛЬНИХ ЕНЕРГЕТИЧНИХ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ У СФЕРІ ВИРОБНИЦТВА, ТРАНСПОРТУВАННЯ ТА ПОСТАЧАВАННЯ ТЕПЛОВОЇ ЕНЕРГІЇ

В статті розкрито особливості інвестування енергоефективних проектів у сфері виробництва, транспортування та споживання теплової енергії. Їх необхідно враховувати при здійсненні інвестиційної діяльності, розробки техніко-економічних обґрунтувань та бізнес-планів, пошуку інвесторів, розрахунку ризиків, тощо.

In the article the features of investing of energyeffective projects are exposed in the field of production transporting and consumption of heating energy. These peculiarities have to be taken in consideration during investment operations, development of feasibility studies and business plans, in search of investors and risks calculations.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

У теплопостачанні виділяють три етапи (три сфери), де відбуваються втрати теплової енергії, і де можливо впровадити заходи щодо зниження цих втрат, тобто, заходи з енергозбереження:

- втрати на джерелах виробництва теплової енергії (підприємства теплопостачання);
- втрати на тепломережах (транспортування);
- втрати, пов'язані із споживанням теплової, електричної енергії і енергоємних ресурсів (наприклад, води).

В цілому, якщо розрахувати загальний потенціал енергоефективності в Україні, то він може скласти 45...50 % (до 80 %, за різними оцінками), зокрема:

- на етапі виробництва – 4...8 %;
- на етапі транспортування – 5...6 %;
- на етапі споживання – 34...37 % (до 70 %, за різними оцінками)

Реалізація цього потенціалу дозволила б майже повністю відмовитись від експорту природного газу. Проте інвестування в енергозбереження в Україні здійснюється в об'ємах, що не дозволяють говорити про реалізацію в найближчому майбутньому навіть малої долі наявного потенціалу енергоефективності. Основна формальна причина - нестача фінансових ресурсів. Тому необхідно розглянути джерела і інструменти фінансування інвестиційних енергетичних проектів у сфері виробництва, транспортування і споживання теплової енергії для розробки комплексної стратегії інвестування в енергозбереження.

Аналіз основних досліджень і публікацій.

Вітчизняні науковці багато досліджували проблему фінансування інвестиційних проектів, але переважно в сфері промисловості та невиробничій сфері [5,10]. Стосовно інвестування проектів у сфері споживання теплової енергії існують лише певні публікації, що засновані на практичному досвіді. Для написання статті використовували переважно російські та європейські дослідницькі розробки [6,7,8,9,11,12].

Мета статті.

Мета статті – визначити основні особливості джерела і інструменти фінансування інвестиційних енергетичних проектів у сфері виробництва, транспортування і споживання теплової енергії для розробки комплексної стратегії інвестування в енергозбереження.

Основна частина.

За терміном окупності енергоефективні проекти зазвичай поділяють на короткострокові (до 2 років), середньострокові (2-5 років) і довгострокові (від 5 і більше років). Іноді термін окупності може сягати 30-40 років.

Відповідно до терміну окупності та сфері застосування надамо перелік основних джерел та інструментів фінансування енергоефективних проектів та їх стислу характеристику.

1. Власні кошти підприємств теплопостачання, сфера виробництва теплової енергії, короткострокові інвестиційні проекти.

Власні кошти підприємств, а саме амортизаційні відрахування та планований прибуток, мали б бути переважно найдешевшим та найбільш надійним та доступним джерелом фінансування короткострокових інвестиційних проектів в сфері енергоефективності. Проте, підприємства теплопостачання в більшості своїй збиткові, тому прибуток, як джерело фінансування, не може бути спрямований на інвестування за його відсутністю.

Середній показник планової суми амортизаційних відрахувань, що включаються підприємствами теплопостачання до тарифів, здебільшого не перевищує

2-3% у загальній структурі планових витрат, і є недостатнім для здійснення необхідних інвестиційних заходів. За результатами досліджень встановлено, що фактична сума амортизаційних відрахувань в структурі ціни на теплову енергію та послуги, як правило, є ще меншою за планову.

Фактором, який має суттєвий вплив, на можливість спрямування підприємствами власних коштів на цілі інвестицій є показник збору платежів від споживачів. Оскільки в сфері централізованого тепlopостачання цей показник в середньому по Україні становить 66% (за даними Мін ЖКГ за 2009 рік) відповідно, і рівень інвестування за рахунок власних коштів підприємствами є вкрай низьким.

Таким чином, це джерело сьогодні не може бути основним для реалізації енергоефективних проектів. У інвестиційній програмі в короткостроковому періоді в сфері виробництва теплової енергії може бути передбачено лише фінансування низьковитратних демонстраційних проектів і м'яких заходів за умови співфінансування.

2. Державні цільові програми (державний бюджет), сфера споживання теплової енергії, короткострокові та середньострокові інвестиційні проекти.

Чинне законодавство передбачає цілу низку державних цільових програм, кошти за якими можуть спрямуватися на фінансування інвестиційних проектів у сфері тепlopостачання [1,2,3,4]

Проте, отримання бюджетного фінансування є тривалим у часі та достатньо бюрократизованим процесом. Підприємства приватного сектору мають дуже обмежений доступ до джерел державного фінансування. Крім того, умови та механізми державного фінансування інвестиційних енергозберігаючих проектів змінюються майже щорічно у зв'язку із значною залежністю від політичної ситуації в країні.

До того ж у проекті бюджету на 2010 р. на енергозбереження в цілому по Україні заплановано 500 млн. грн. Це приблизно 0,5% від потреби в інвестиційних коштах в сфері енергозбереження. Це та відсутність гарантій щорічного фінансування заходів, які передбачені державними цільовими програмами, робить це джерело, незважаючи на його наявність, доступним не для широкого кола підприємств.

3. Міські цільові програми (міський бюджет), сфера споживання (громадські будівлі), на умовах спів фінансування – сфера виробництва та споживання теплової енергії в житловому фонді, короткострокові та середньострокові інвестиційні проекти.

В умовах економічної кризи міські бюджети приймаються із значним запізненням, що призводить до неможливості реалізувати бюджетні призначення в повному обсязі. На додаток, більшість міських бюджетів приймаються з дефіцитом, в т.ч. в частині дефіциту бюджетів розвитку, кошти з яких і мають бути спрямовані на фінансування інвестиційних потреб. Як наслідок, органи місцевого самоврядування мають дуже обмежені фінансові можливості для фінансування інвестиційних проектів.

Також необхідно зауважити, як було оголошено 6 серпня 2010 р., правління МВФ схвалило 29 місячну позику Україні у розмірі 15.1 млрд. дол. США. Однією з умов надання кредиту МВФ є поступове зниження державного та гарантованого державою боргу до 35% ВВП до 2015 року. Тому після отримання кредиту від МВФ, Міністерство фінансів України не дозволяє українським містам залучати в поточному 2010 році будь-які кредити, випускати облігації чи надавати міські фінансові гарантії.

Окрім того, має місце значна залежність місцевих бюджетів від загальнодержавних трансфертів. В останні роки бюджетним законодавством передбачалися кошти на умовах співфінансування органами місцевого самоврядування за рахунок місцевих бюджетів та інших джерел об'єктів та інноваційних проектів з тепlopостачання, що мало сприяти активізації інвестиційної діяльності комунальних підприємств. Проте й це джерело фінансування інвестицій не може розглядатися в подальшому як гарантоване.

Таким чином при розробці інвестиційної програми потрібно передбачати участь місцевої влади в процесі фінансування енергозбереження, але лише для демонстраційних проектів з термомодернізації громадських будівель і м'яких заходів щодо створення умов з посилення інвестиційної активності в майбутньому. Можна також передбачити розширення ролі місцевої влади в процесі інвестування енергозбереження в середньостроковому плановому періоді за умови стабілізації фінансового стану міста.

4. Донорські гранти, короткострокові демонстраційні й пілотні енергоефективні проекти.

Зазвичай грантові кошти на впровадження інфраструктурних інвестиційних проектів надаються містам та підприємствам-учасникам проектів міжнародної технічної допомоги, завданнями яких це передбачено. Оскільки грант є безповоротним цільовим фінансуванням, то виділення грантових коштів для фінансування інвестиційних проектів є вкрай обмеженим й здебільшого спрямованим на фінансування невеликих демонстраційних проектів, та/або на проведення передпроектних досліджень.

Проте, за умови розширення повноважень і підвищення ефективності роботи енергоменеджменту міста існує досить велика вірогідність залучення грантових коштів в короткостроковому і середньостроковому плановому періоді для фінансування м'яких заходів, демонстраційних і пілотних проектів. Це найбільш прийнятне джерело в короткостроковому періоді, тому місцевій владі та керівництву підприємств тепlopостачання необхідно активізувати роботу по залученню максимального об'єму грантових коштів в енергоефективність міста.

5. Кредити міжнародних фінансових та кредитних організацій. Середньострокові та довгострокові масштабні інвестиційні проекти.

Найпоширенішою формою фінансування середньострокових і довгострокових інвестиційних проектів у сфері виробництва, транспортування і споживання теплової енергії повинні стати кредити міжнародних фінансових інститутів і іноземних державних установ, таких як Світовий банк, МФК, ЄБРР, ЕБ, КФВ, тощо.

Світова економічна криза, з одного боку, та незадовільний фінансовий стан переважної більшості підприємств, з іншого боку, є причиною високих кредитних ризиків, і як наслідок, високої вартості кредитних ресурсів на внутрішньому фінансовому ринку.

Зазначені проблеми, підсилені загальною політичною та економічною нестабільністю в Україні, додають кредитних ризиків та нівелюють зацікавленість у наданні кредитів українським підприємствам з боку іноземних банків. Окрім того, оскільки українські підприємства отримують свій дохід в гривні, існують валютні ризики за рахунок втрат від курсових різниць, відшкодування яких тарифами на послуги прямо заборонено законодавством з питань формування тарифів.

Міжнародні ж фінансові інститути, які надають кредити під державні гарантії, як правило, встановлюють мінімальний обсяг кредиту, переважно, не менше 5 млн. євро, для одного позичальника. Така сума, в більшості випадків, є значно більшою ніж необхідний обсяг фінансування для короткострокового інвестиційного проекту.

Ті ж іноземні фінансові інститути, які готові надавати кредити без державних гарантій, вимагають або міську (муніципальну) гарантію, надання якої заборонено законом (за винятком для кредитів міжнародних фінансових інститутів та іноземних державних установ), або, як і українські банки, забезпечення виконання зобов'язань за кредитами у формі застави нерухомого майна, що належить підприємству (за наявності ліквідного майна, приватизацію якого не заборонено законом) чи територіальній громаді взагалі, процедура оформлення якої є складною і передбачає прийняття рішення сесії міської ради про надання в заставу

нерухомого майна, що є об'єктами комунальної власності територіальної громади.

При розробці інвестиційної програми щодо енергоефективності міста в переліку м'яких заходів потрібно передбачити розробку схем фінансування і діяльність, пов'язану з диверсифікацією джерел позикових ресурсів. У зв'язку з цим залучення великих об'ємів інвестиційних ресурсів потрібно планувати тільки в середньостроковому плановому періоді з позитивною динамікою в довгостроковому плановому періоді.

6. Кредити вітчизняних банків. Короткострокові низьковитратні швидкоокупні інвестиційні проекти.

Переважає більшість українських банків фактично поки що взагалі не готові вести мову про середньострокове (на період 3-5 років) фінансування інвестиційних проектів у сфері виробництва, транспортування і постачання теплової енергії, мотивуючи це, передусім, тим що вони працюють лише з короткими грошима.

7. Комерційний (товарний) кредит. Короткострокові та середньострокові енергоефективні проекти.

Комерційний кредит це товарна форма кредиту, що надається продавцями для покупців у вигляді відстрочки платежу за продані товари, надані послуги. У покупця завдяки комерційному кредиту досягається тимчасова економія грошових коштів, скорочується потреба в банківському кредиті. Комерційний кредит, в більшості випадків, має короткостроковий характер. Конкретні строки і розмір кредиту залежать від виду та вартості товару, фінансового стану контрагентів та кон'юнктури ринку.

Визначальним фактором проведення кредитної операції є фінансовий стан контрагентів, оскільки розмір комерційного кредиту, з одного боку, залежить від фінансових можливостей кредитора та можливостей рефінансування тимчасово вилучених з господарського обороту обігових коштів і, з іншого, - від кредитоспроможності позичальника. За цих обставин комерційний кредит вважається особливо ризиковим для кредитора.

До переваг комерційного кредиту можна віднести його оперативність, технічну простоту оформлення. Підвищується взаємоконтроль і взаємозалежність між суб'єктами комерційного кредиту. Доцільність використання комерційного кредиту аргументується ще і тим, що кредиторська та дебіторська заборгованість між суб'єктами визначається в рамках договірних відносин і оформляється офіційним юридичним документом - векселем. Крім того, договори про одержання резидентами від нерезидентів комерційних кредитів не потребують реєстрації Національним банком.

На наш погляд, враховуючи вищевикладене, комерційний (товарний) кредит може розглядатися як найоптимальніша форма фінансування короткострокових та середньострокових інвестиційних проектів в сфері енергоефективності. Це джерело абсолютно не підходить для проектів у сфері транспортування теплової енергії унаслідок тривалого періоду їх окупності.

8. Цільові внески співвласників багатоквартирних будинків. Короткострокові проекти в сфері споживання теплової енергії (житловий фонд), середньострокові проекти за умови співфінансування.

Цільові внески платяться співвласниками багатоквартирних будинків в об'ємі, визначеному загальними зборами ОСББ, і прямують зібрані кошти, передусім, на проведення робіт по удосконаленню експлуатації внутрішніх домових інженерних систем і капітального ремонту будинку. Хоча об'єм коштів, який таким чином можна мобілізувати в короткий час, досить обмежений, є можливість поєднувати це джерело з іншими на умовах співфінансування.

9. Фінансовий лізинг. Фінансування середньострокових інвестиційних енергоефективних проектів.

Фінансовий лізинг є, на наш погляд, найбільш надійним законодавчо регламентованим інструментом залучення фінансування середньострокових інвестиційних проектів у сфері виробництва, транспортування та постачання теплової енергії.

Предметом договору лізингу може бути майно віднесене відповідно до законодавства до основних фондів. Строк лізингу визначається сторонами договору лізингу, але не може бути меншим одного року. Майно, яке передається в лізинг, є одночасно забезпеченням зобов'язань за договором.

Вартість об'єкта фінансового лізингу, яка включає не лише відсотки, а й винагороду лізингодавця, витрати на страхування майна, яке передається в лізинг тощо може бути вищою порівняно з кредитом. Крім того, для оформлення договору фінансового лізингу лізингоодержувач має сплатити аванс в розмірі від 20 до 50% вартості основного засобу.

Однак, оскільки, користування основними засобами, обладнанням відбувається одразу, у той час як розрахуватися за нього в повному обсязі можна пізніше або частковими сумами поступово, лізинг вивільняє обігові кошти підприємства для інших цілей. Крім того, всі лізингові платежі які дорівнюють сумі процентів або комісій, нарахованих на вартість об'єкта фінансового лізингу можуть бути віднесені на валові витрати підприємства.

10. Концесія. Сфера виробництва теплової енергії, довгострокові інвестиційні проекти

Найбільш ефективною формою впровадження довгострокових інвестиційних проектів в сфері виробництва, транспортування та постачання теплової енергії є, на наш погляд, публічно-приватне партнерство у формі концесії.

Концесією вважається надання з метою задоволення громадських потреб уповноваженим органом виконавчої влади чи органом місцевого самоврядування на підставі концесійного договору на платній та строковій основі юридичній або фізичній особі (суб'єкту підприємницької діяльності) права на створення (будівництво) та (або) управління (експлуатацію) об'єкта концесії (строкове платне володіння), за умови взяття суб'єктом підприємницької діяльності (концесіонером) на себе зобов'язань по створенню (будівництву) та (або) управлінню (експлуатації) об'єктом концесії, майнової відповідальності та можливого підприємницького ризику.

За договорами концесії головним джерелом фінансування інвестиційних проектів є інвестиційні зобов'язання концесіонера щодо створення (будівництва) чи поліпшення об'єкта концесії.

Концесія забезпечує як ефективність управління об'єктами концесії, так і мобілізацію додаткових фінансових ресурсів.

11. Револьверний фонд фінансування проектів з енергоефективності. Середньострокові в сфері споживання теплової енергії.

Для стимулювання процесу залучення приватних інвестицій на такі важливі заходи як енергоефективність в громадських будинках і спорудах та житлових будинках необхідна фінансова підтримка з боку органів місцевого самоврядування.

Оскільки, законодавство не дає гарантій щодо фактичного асигнування коштів на фінансування з відповідного бюджету капітальних інвестицій, впровадження яких планується протягом терміну, що перевищує один календарний рік, тому є нестабільним джерелом коштів для довгострокових інвестиційних проектів, в т.ч. і з енергозбереження. Принцип функціонування револьверного фонду полягає у наданні коштів фонду відповідним суб'єктам господарювання з метою фінансування програми з енергоефективності з подальшим поверненням цих коштів фонду, у тому числі за рахунок економії енергоресурсів внаслідок технічної модернізації, поліпшень чи впровадження інноваційних технологій та їх багаторазове використання на реалізацію нових енергозберігаючих заходів.

Інвестиційною програмою необхідно передбачити створення муніципального револьверного фонду в середньостроковому плановому періоді і фінансування за рахунок цього джерела енергоефективних проектів в сфері споживання теплової енергії.

12. залучення приватного капіталу

Залучення приватного капіталу до фінансування довгострокових інвестиційних проектів у сфері споживання теплової енергії може здійснюватися наступним чином:

- фінансування залучає компанія-підрядник (виконавець ремонтних робіт), надаючи ОСББ відстрочку оплати виконаних робіт,
- фінансування залучає компанія (ЕСКО), яка надає певні комунальні послуги в будинку, за що ОСББ укладає з нею довгостроковий договір про надання таких послуг в будинку виключно цією компанією.

У переліку м'яких заходів потрібно передбачити розробку працюючих схем залучення приватного капіталу до фінансування у рамках муніципального енергетичного плану.

Висновок.

Місцевій владі і усім зацікавленим сторонам в короткостроковому періоді планування необхідно максимально диверсифікувати джерела фінансування, тим самим оптимізувати і максимально розширити інвестиційний портфель. Відбір джерел фінансування в середньостроковому і довгостроковому плановому періоді необхідно проводити на основі отриманого досвіду інвестування і розробленої моделі оптимізації залучення і використання інвестиційних ресурсів.

Перспективи подальшого дослідження.

Перспективи досліджень вбачаються у розробці математичної моделі оптимізації залучення і використання інвестиційних ресурсів в сфері енергоефективності на місцевому рівні.

Література

1. Закон України № 639-VI «Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України». // <http://www.president.gov.ua/documents/8517.html>
2. Загальнодержавна програма реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2009-2014 роки . N 1511-VI (1511-17) від 11.06.2009, ВВР, 2009, N 47-48, ст.720
3. Постанова КМУ «Про затвердження Порядку використання у 2007 році коштів, передбачених у державному бюджеті для виконання Загальнодержавної програми реформування і розвитку житлово-комунального господарства» від 14 лютого 2007 р. N 232. \ <http://gkh.com.ua/directory/library/view5059/>
4. «Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 31 жовтня 2008 року № 639- VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2009, N 14, ст.181
5. Анализ инвестиций: методы оценки эффективности финансовых вложений / И.Р. Ахметзянов ; (под ред. д.э.н. Г.А. Маховиковой). - М.: Эксмо, 2007. - 272 с.
6. В.И. Гнатюк, Л.В. Примак, Д.В. Луценко. Методы управления энергосбережением в жилищном фонде. Аналитический обзор. Калининград. – 2007
7. India. Manual for the Development of Municipal Energy Efficiency Projects. - 2008
8. Инвестиции в энергоэффективность. Секретариат энергетической хартии. - 2004
9. Финансирование проектов энергетической эффективности. Секретариат энергетической хартии. – 2004
10. А. І. Шевцов, М. Г. Земляний, В. В. Вербинський. Муніципальна енергетика: шляхи підвищення ефективності <http://www.db.niss.gov.ua/monitor/comments.php?id=342&catid=6>
11. Effective Energy Management Guide. Government Office for the South West, Bristol, UK, Version 2008, www.oursouthwest.com/SusBus/susbus9/eemguide.htm#step2
12. Муніципальне енергетичне планування. Енефект. - 2010

Стаття надійшла до редакції 15.11.2010 р

ТОВ "ДКС Центр"